

ĐORĐE PAVIĆEVIĆ I MARKO SIMENDIĆ

DISCIPLINOVANJE DEMOKRATIJE:
KLASIČNE KRITIKE I MODERNA SPORENJA*Fabrika knjiga, Beograd, 2016, str. 191*

Vjerujemo kako živimo u demokratskim uređenjima. Ne smatramo ih idealnima, ali se često pozivamo na Churchilla kako bismo zaključili da je demokracija „najgori oblik vlasti, osim svih ostalih do sada isprobanih“. Pitaju li nas što se treba učiniti kako bi postojeći sustav bio još demokratičniji, vjerojatno ćemo navesti osobine koje evaluiraju *Democracy Ranking* i drugi modeli rangiranja demokratskih uređenja, poput stabilne (tro)diobe vlasti i funkcionalnog ustava koji štiti prava i interese manjina, sposobne izvršne vlasti sačinjene od stručnjaka koji su u stanju donositi i provoditi kvalitetne javne politike, a možda spomenemo i zaštitu osobnih, političkih i ekonomskih sloboda svih građana. No jesu li ovo uistinu osobine koje neko uređenje čine demokratskim? Ili su, potpuno suprotno, nedemokratski elementi koji izobličavaju demokratske procedure? Đorđe Pavićević i Marko Simendić, autori izvrsne knjige koja se idejom demokracije bavi od njezinih začetaka do današnjih dana, čvrsto zastupaju drugi odgovor.

Demokracija je u zadnja dva stoljeća postala vrijednosno izrazito nabijen pojam. Međutim, prateći ovaj trend, njezino se značenje mijenjalo i širilo, prilagođavajući se i približavajući epistemičkim i ekonomskim vrijednostima i težnjama (poput podjele epistemičkog i odlučivačkog posla ili efikasnosti i supstantivne kvalitete donesenih odluka). Demokracija u svom izvornom obliku, kao kolektivni sustav donošenja javnih odluka, nije u mogućnosti adekvatno zadovoljiti ove kriterije. Zbog toga se njezino značenje mijenja, tako da demokracija umjesto sustava ili procedure donošenja odluka postaje sustav za kolektivnu autorizaciju (ili legitimaciju) javnih odluka koje je donijela manja grupa ljudi (stručnjaka ili onih koji su, zbog nekih osobina koje imaju, smatrani kompetentnima za donošenje odluka). Autori su uvjereni kako je ovom promjenom značenja rasprava ozbiljno zastranila i dovela do zabrinjavajuće terminološke zbrke, u kojoj bi antički protivnici demokracije gajili simpatije prema uređenjima u kojima danas živimo, dok ih njezini antički zastupnici ne bi uopće mogli prepoznati kao demokratska.

Iako će u ranijim odlomcima mnogi prepoznati ideje Jacquesa Ranciera i Sheldona Wolina, koje su nesumnjivo značajno utjecale i na sadržaj ove knjige, potrebno je istaknuti kako se autori upuštaju u bitno različit deskriptivni (a ne normativni) projekt. Naime, cilj knjige nije pružanje jednog ispravnog viđenja demokracije. Umjesto toga, autori su prionuli zahtjevnom pothvatu praćenja kako se ideja demokracije mijenjala kroz vrijeme, pod čijim utjecajima i u kojem smjeru. Knjiga zato ima kronološku strukturu i prati promjene koncepcije demokracije kod nekih od najznačajnijih političkih teoretičara, sažimajući njihov opus i veoma precizno usmjeravajući raspravu prema relevantnim idejama i argumentima. Međutim, glavna je pretpostavka jasno postavljena, tako da čitatelj u svakom poglavlju jasno može uočiti zašto je naglasak stavljen upravo na određene dijelove političke misli teoretičara koje se obrađuje, odnosno kako nove interpretacije demokracije odstupaju od njezinih antičkih korijena.

Discipliniranje demokracije, proces koji se prati kroz cijelu knjigu (i prema kojem je ista dobila ime), teži smanjenju utjecaja prosječnog građanina na političko odlučivanje (str. 14). Ključna premisa u opravdanju ovog procesa utemeljena je na izrazito negativnom shvaćanju kompetencija 'demokratskog čovjeka' koji nije sposoban donositi kvalitetne političke odluke, već ih za njega trebaju donositi oni kvalificirani i ovlašteni, tako da je politički utjecaj prosječnog građanina sveden na puko prihvaćanje (autoriziranje) odluka koje su donijeli drugi. Budući da je proces discipliniranja demokracije trajao stoljećima, značajan dio knjige polazi od kritika koje su kroz povijest bile upućene demokratskim oblicima uređenja, te prati kako se, uslijed tih kritika (i djelomično odgovarajući na njih) mijenjala koncepcija demokracije. Discipliniranje demokracije posljedica je nepostojanja adekvatnog odgovaranja na postavljene kritike, odnosno izbjegavanja suočavanja s kritikom (str. 20). Ono, smatraju autori, nastupa u dvije faze: u prvoj se politički utjecaj udaljava od naroda nakon francuske i američke revolucije, uslijed kojih su afirmirani predstavnički sustavi koji vrše određenu vrstu selekcije onih koji su kvalificirani da donose odluke, dok se u drugoj, koja nastupa nakon Drugoga svjetskog rata, politički utjecaj udaljava čak i od političkih predstavnika daljnjim smanjivanjem domene političkog, ali i spektra ideja i vrijednosti među kojima se može (legitimno) birati.

Nakon sadržajem bogatog uvoda i prvog poglavlja u kojem je jasno postavljen cilj knjige, ali i objašnjena metodologija koju će autori koristiti kao i struktura glavnog argumenta, drugo poglavlje započinje opisom demokracije kao oblika vladavine. Platonovo razmišljanje i kritika demokracije predstavljaju polazišnu točku rasprave budući da je Platon pružio i obuhvatni opis demokracije. On demokraciju ne vidi kao politički poredak (str. 27) već kao potpuni nedostatak reda (i poretka), sustav u kojem su

slobode građana neograničene, a političko je odlučivanje vođeno idejom potpune političke jednakosti, prema kojoj nikakva karakteristika (osim eventualno statusa građanina) ne predstavlja osnovu za posjedovanje većeg utjecaja u procesima odlučivanja. Demokracija tako ne uspijeva kultivirati i razvijati vrline kod građana budući da su za to potrebne suzdržanost i disciplina, te u konačnici postaje neodrživa, završavajući u tiraniji pojedinaca koji su uspjeli privući simpatije masa, a koji nemaju relevantne karakteristike koje bi ih činile dobrim vladarima. Proces discipliniranja demokracije započinje već s Aristotelom, koji (slično kao i kasnije Mill) ne stavlja fokus na jednakost političkog utjecaja među građanima, već traži ravnotežu između (za odlučivanje) kvalificirane manjine i nekvalificirane većine, koja se postiže mješovitim sustavom vlasti koji je istovremeno i demokracija (omogućuje svima da vladaju) i oligarhija (daje vlast zaslužnim građanima) (str. 49). Dok kvalificirana manjina donosi političke odluke, politički utjecaj nekvalificirane većine treba ograničiti na izbor i nadzor organa vlasti. Stabilnost sustava u ovim mješovitim modelima leži u ublažavanju težnje za neograničenom vlašću, koja (ako nije adekvatno disciplinirana) vodi prema ukidanju samog poretka.

Pomak prema miješanom sustavu, koji je nagoviješten već s Aristotelom, a kasnije i preko Polibija i Cicerona, nastavlja se u trećem poglavlju znakovitog naslova „Razoružavanje demokracije“. Ovaj su proces autori prikazali kroz dvije faze: u prvoj, koju karakterizira politička misao J.-J. Rousseaua, političko je odlučivanje djelomično odvojeno od naroda okupljenog u skupštini. Rousseau tako ostavlja velike (zakonodavne) ovlasti direktnom demokratskom tijelu, dok za provođenje tih zakona zadužuje izvršnu vlast, vladu sastavljenu od građana kompetentnih za implementaciju zakona. Autori argumentiraju kako je Rousseau među prvim teoretičarima koji se ozbiljnije bave pitanjem (demokratske) legitimnosti – vlada tako može donositi legitime odluke samo kada vjerno oslikava cjelokupno političko tijelo, a to može postići samo kada je formirana kao „rezultanta ukupnog djelovanja koje čini mnoštvo ljudi iz različitih razloga“ (str. 67). U drugoj fazi razoružavanja demokracije, u kojoj prednjače engleski teoretičari, čak i zakonodavna vlast (koja je kod Rousseaua uključivala sve građane kao jednake) postaje elitna i primjerena samo za kvalificirane građane. Ovaj je zahtjev poduprt idejom kako će predstavnički oblik vlasti bolje uključiti interese svih društvenih grupa, ali i pretpostavkom da će predstavnici, bolje nego ostali građani, shvaćati i artikulirati opću volju.

Daljnje se isključivanje naroda iz sustava odlučivanja opisuje u četvrtom poglavlju, gdje se analiziraju argumenti američkih ustavotvoraca i britanskih intelektualaca s kraja 18. i početka 19. stoljeća. Naglašava se funkcija predstavnika u zakonodavnoj vlasti, građana koji legitimnost dobivaju iz naroda koji ih je izabrao, ali istovremeno nemaju dužnost zastupati volju

onih koji su ih izabrali, već imaju slobodu (i dužnost) odlučivati prema vlastitom nahođenju, potpuno nevezano za mišljenja, stavove i vrijednosti građana koje predstavljaju. Dok u SAD-u u to vrijeme još uvijek postoji razlikovanje između demokracije, koju karakterizira sudjelovanje građana u procesima odlučivanja, i republike, obilježene sustavom predstavnštva u kojem građani ovlašćuju druge da odlučuju za njih, u Engleskoj je konceptualna zbrka dodatno pojačana Millovom koncepcijom predstavničke demokracije, obilježene ne samo nejednakostima u političkom odlučivanju već i nejednakostima u procesu autorizacije javnih odluka (izbor članova parlamenta kroz metodu višestrukog prava glasa za bolje obrazovane i građane koji obavljaju odgovornije poslove).

Širenje ovih novih oblika demokracije, koji su se krajem 19. stoljeća počeli ubrzano širiti Europom, zabrinulo je brojne intelektualce i teoretičare. Ovaj strah, ističu Pavićević i Simendić u petom poglavlju, nije bio rezultat bojazni da predstavnička demokracija neće biti dovoljno demokratska, nego upravo suprotno – zavladao je bojazan kako su novi sustavi i dalje previše pod utjecajem nekvalificiranih masa kojima se lako manipulira i upravlja jer ne prepoznaju ni svoj, a ni javni interes (str. 127). Politika tako postaje umijeće kontrole i manipulacije, pomoću kojih se, kroz izborni proces, nastoji zadobiti legitimacija za vrijednosti i zakone koji su narodu izvanjski budući da su nametnuti od strane (medijskih ili stranačkih) elita. Međutim, ove pojave nailaze na snažne kritike, poput one Marxove, kojoj autori posvećuju posebnu pozornost. Marx tvrdi kako demokracija nije neutralna na klasne sukobe (ne predstavlja pravični teren za političko natjecanje), već je strukturirana društvenim odnosima koji uvijek idu u korist klasi koja ima nadmoć (str. 143). Poglavlje detaljno prikazuje kako su se Marxovi stavovi prema demokraciji mijenjali, kao i njegovu izraženu privrženost komuni kao novom obliku političkog udruživanja obilježenog političkom, ali i ekonomskom jednakošću. Zadnji dio poglavlja bavi se prigovorima koji upućuju na neizbježnosti kriza demokracije, od njezine tendencije da ulazi u saveze s ideologijama koje su povlačile neke oblike diktature (nacionalizam, kapitalizam, socijalizam), do njezine nemogućnosti da nastavi proizvoditi (čak ni deskriptivni) legitimitet.

Posljednje i (u odnosu na ostala) značajno kraće poglavlje, znakovito označeno kao „Kraj opsjena i dogmi“, bavi se demokratskim elitizmom, teorijskim pristupom u kojem se ne nastoji sakriti odvojenost između onih koji donose političke odluke i onih na koje se te odluke odnose. Kao izvrstan primjer ovakve raskrinkane teorije autori navode austrijskog ekonomista Josepha Schumpetera, čija koncepcija demokracije pretpostavlja da građani odlučuju samo i isključivo o tome tko će za njih u sljedećem mandatnom razdoblju donositi odluke. Političari postaju pružatelji usluga, a glasovi monetarna jedinica kojom se plaćaju te usluge. Taj je sustav, ističu

autori, po malo čemu demokratski i predstavlja konačni ekstrem evolucije pojma 'demokracije'. Štoviše, uz porast jaza između onih koji vladaju i onih kojima se vlada, uvode se i novi institucionalni mehanizmi koji ograničavaju prostor unutar kojeg se može donositi javne odluke, kao i mehanizmi koji preferiraju *status quo* i onemogućavaju rješavanje javnih problema kada oko odgovora postoje duboka neslaganja.

Knjiga *Disciplinovanje demokratije* veoma je jasno pisana, a jednostavna struktura čini je preglednom i korisnom čak i onim čitateljima koji se žele fokusirati samo na neke od obrađenih autora. Precizno postavljen cilj, koji je istovremeno nešto skromniji, ali na poseban način i zahtjevniji od onih koje si postavljaju Ranciere i Wolin, izvrsno definira opseg knjige, iako ostavlja otvorenim različite mogućnosti njezine primjene. Kvalitetna analiza promjena u shvaćanju demokracije kroz stoljeća predstavlja izazovno štivo za studente s interesima u političkoj teoriji i povijesti ideja, a njezina kompleksnost i primjenjivost na suvremene rasprave (koje su, nažalost, nešto slabije predstavljene, kao i rasprave o discipliniranju demokracije od strane međunarodnih udruženja ili institucija) pokazuju da je knjiga izrazito vrijedan izvor informacija i za istraživače koji se dulje vrijeme bave temama teorije demokracije. Štoviše, knjiga predstavlja i zanimljiv izazov za teoretičare koji se bave pitanjem (normativne) legitimnosti budući da na izazovan i inovativan način propituje pretpostavke i interpretacije vezane uz danas sve popularniju epistemičku teoriju demokracije.

Ivan Cerovac